Eduskunnan lakivaliokunnalle

Viite asiantuntijalausunto lakivaliokunnan kokoukseen 20.9.2024

Asia HE 69/2024 vp laiksi rikoslain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi

Johdanto

Eduskunnan lakivaliokunta on pyytänyt Helsingin käräjäoikeuden edustajaa kuultavaksi lakivaliokunnan kokoukseen perjantaina 20.9.2024 klo 9.15.

Kannanotot

Rikoslaki 8 luku 1 ja 2 §

Helsingin käräjäoikeudella ei ole huomauttamista täytetyn tapon syyteoikeuden vanhentumattomuuden osalta tai siihen, että sukuelimen silpomisen tai sen valmistelun vanhentumisaika lasketaan siitä, kun asianomistaja täyttää 18 vuotta, kun kyse on alaikäiseen kohdistuvasta teosta.

Rikoslaki 21 luku 6 b § 6 c §

Yleistä

Kannatettavana voidaan sinänsä pitää myös sitä, että naisen sukuelimen silpomista (jäljempänä myös silpominen) ja sen valmistelua koskeva erilliskriminalisointi toteutetaan. Helsingin käräjäoikeudella ei myöskään edelleenkään ole yleisellä tasolla huomautettavaa siihen, että kyse ei poikkeuksellisesti ole sukupuolineutraalista säännöksestä. Jäljempänä todetuin tavoin sukupuolisidonnaisesta lainsäädännöstä seuraa kuitenkin ongelmia ainakin rangaistuksen määräämisessä noudatettavan suhteellisuusperiaatteen kannalta.

Yhdensuuntaisen lausuntopalautteen perusteella tehdyistä täsmennyksistä huolimatta hallituksen esitys sisältää edelleen keskeisiltä osin samat ongelmat. Itse ehdotetut rangaistussäännökset ovat säilyneet valmistelukriminalisoinnin yksittäistä kielellistä täsmennystä lukuun ottamatta ennallaan. Helsingin käräjäoikeudella ei ole huomautettavaa silpomista koskevaan rangaistussäännökseen niiltä osin kuin kysymys on naisen tai tytön ulkoisen sukuelimen poistamisesta kokonaan tai osittain, miltä osin ehdotukseen ei sisälly vastaavia ongelmia kuin seuraavaksi käsiteltävään lähtökohtaisesti vähäisimpään tekotapatunnusmerkkiin.

Postiosoite	Käyntiosoite	Puhelin	Telefax	Sähköposti
PL 650	Porkkalankatu 13	029 56 44200	029 56 44417	helsinki.ko@oikeus.fi
00181 HELSINKI	00180 HELSINKI			

Naisen sukuelimen muuta vahingoittamista koskeva tekotapatunnusmerkki

a) Laillisuusperiaate

Ongelmat esityksessä liittyvät siis ”muuta vahingoittamista” koskevaan tekotapatunnusmerkkiin. Ehdotettu silpomista koskeva rangaistussäännös ei sanamuotonsa perusteella edellytä teolta esimerkiksi sukuelimen tai kohteen seksuaalisuuden vahingoittamistarkoitusta tai mitään muutakaan teon vaikuttimiin liittyvää tavoitetta. Sen sijaan rangaistussäännöksen sanamuodosta syntyy vaikutelma, että mikä tahansa sukuelimen vähäinenkin vahingoittaminen täyttäisi tämän hyvin ankaralla rangaistusminimillä varustetun tunnusmerkistön.

Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate puolestaan edellyttää, että teosta johtuvien seuraamusten on oltava säännöksen sanamuodon perusteella tekijälle kohtuudella ennakoitavissa (esim. KKO 2021:79, kohta 10 ja siinä viitattu käytäntö). Toisaalta tässä tapauksessa kyse ei ole siitä, että tunnusmerkistön soveltuminen ei olisi sinänsä tekijän ennakoitavissa, vaan siitä, että tunnusmerkistö sanamuotonsa perusteella kattaa huomattavasti enemmän erilaisia menettelyjä kuin hallituksen esityksen perusteella on tarkoitettu. Siten Helsingin käräjäoikeudella ei ole sinänsä huomautettavaa siihen, että esitetyt rangaistussäännökset eivät esityksen mukaisesti täyttäisi rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ennakoitavuusvaatimusta. Hyvästä lainsäädäntötekniikasta ei kuitenkaan ole kysymys.

b) Teon tarkoitus tai tavoite ja suhde pahoinpitelyä koskeviin rangaistussäännöksiin

Esitykseen on tehty lisäys, jonka mukaan yleisten pahoinpitelyä koskevien sääntöjen – jolla viitattaneen pahoinpitelyä koskeviin yleisiin rangaistussäännöksiin – mukaan arvioitaisiin edelleen esimerkiksi pahoinpitely- ja tappelutilanteissa taikka urheilussa sukuelinten alueelle kohdistuneita potkuja, lyöntejä tai muista iskuja, jotka aiheuttavat sukuelimeen vamman tai kipua. Kyseiset esimerkit eivät ole omiaan ainakaan selkeyttämään erilliskriminalisoinnin soveltamisalaa suhteessa pahoinpitelyyn tai sen törkeään tekomuotoon ottaen huomioon, että rangaistussäännös itsessään ei sisällä edellytystä teon tekemisestä tietyssä tarkoituksessa tai jotain tavoitetta silmällä pitäen taikka sen kohteelta muuta ominaisuutta kuin naistyyppiset sukuelimet. Todettakoon, ettei tällainen tarkoitus tai tavoite suoraan taikka selvästi ilmaistusti käy ilmi myöskään hallituksen esityksestä. Edellä todettu sekä muun ohella vapaaehtoista hakeutumista kirurgiseen toimenpiteeseen tai sukuelinlävistykseen koskevat soveltamisalan ulkopuolelle jäämistä käsittelevät kohdat yhdistettynä siihen, että vähäisimpienkin tunnusmerkistön täyttävien menettelyjen on katsottu jäävän teon oikeudenvastaisuuden poistavan suostumusopin ulkopuolelle (s. 56), viittaavat Helsingin käräjäoikeuden käsityksen mukaan siihen, että silpomisteon erilliskriminalisointi on sitä eksplisiittisesti ilmaisematta ollut tarkoitus kytkeä tietynlaiseen teon tavoitteeseen tai tarkoitukseen, kuten esimerkiksi Ruotsissa on jäljempänä todetuin tavoin tehty. Tätä voidaan pitää ongelmallisena ja Helsingin käräjäoikeus katsookin, että mikäli teko edellyttää jotain tavoitetta tai tarkoitusta taikka teon kohteelta muita ominaisuuksia tai esimerkiksi uhrin alisteista asemaa, tällaisen tarkoituksen tai olosuhteen tulisi selvästi käydä ilmi itse rangaistussäännöksestä.

Joka tapauksessa lainvalmisteluaineistossa tulisi yksittäisten lausuntopalautteen johdosta esille nostettujen esimerkkien käsittelemisen asemesta pyrkiä kuvaamaan niitä

yleisiä periaatteita ja näkökohtia, joilla sovellettavan tunnusmerkistön (pahoinpitely/törkeä pahoinpitely vai naisen sukuelinten silpominen) valinta tapahtuu. Jäljempänä todetuin tavoin rangaistusasteikkoihin nähden erityisen merkityksellinen on rajanveto perusmuotoisen pahoinpitelyn ja ehdotetun silpomiskriminalisoinnin välillä niiden hyvin merkittävästi toisistaan eroavien rangaistusminimien johdosta. Aikaisemminkin tällaiset esitöistä ilmenevät ei-tyhjentäviksi tarkoitetut esimerkkiluettelot ovat tosiasiassa ohjanneet toisinaan voimakkaastikin rangaistussäännöksen tulkintakäytäntöä niin, että käsillä olevaa tapausta verrataan lainvalmisteluaineiston poikkeuksiksi tarkoitettuihin esimerkkeihin, ja mikäli harkittavana olevan tapauksen faktat eivät ole esimerkkejä riittävästi vastaavia, menettelyä arvioidaan sanamuodon ja pääsäännön mukaisesti. Nyt esitetyn rangaistussäännöksen osalta riskinä on varsin lievien menettelyjen arvioiminen ankarasti rangaistavana silpomisena. Näin on etenkin tässä tapauksessa, koska esitöissä ei ole yksittäisiä pistemäisiä esimerkkejä lukuun ottamatta esitetty, millaisin kriteerein tunnusmerkistön valinta tapahtuu ja esimerkit on kuvattu lainvalmisteluaineistossa poikkeuksina pääsäännöstä.

Yhteenvetona edellä todetusta Helsingin käräjäoikeus katsoo, että esityksen perusteella jää sovellettavan rikostunnusmerkistön valintaa koskevien periaatteiden nimenomaisen ilmaisematta jättämisen johdosta lain soveltajan näkökulmasta edelleen epäselväksi, miten muita kuin esimerkkitapauksia olisi silpomistunnusmerkistöjen täyttymisen näkökulmasta arvioitava suhteessa pahoinpitelyä koskeviin yleisiin rangaistussäännöksiin, kun esityksen perusteella (s. 55) esimerkiksi hankaamalla tai nipistämällä toteutettu teko täyttäisi nyt käsiteltävänä olevan tekotapatunnusmerkin edellyttäen, että siitä aiheutuisi sukuelimeen pysyvää tai tilapäistä vahinkoa. Teon seuraus voisi vähäisimmillään esityksen perusteella olla mustelma, ruhje (s. 55) tai mitä ilmeisimmin minkä tahansa laatuinen psyykkinen haitta (s. 56). Poikkeuksina silpomistunnusmerkistön soveltumisesta on mainittu vain edellä mainitut toimenpiteet ja tilanteet.

c) Oikeuttamisperustetta koskevat yleiset opit ja niistä poikkeaminen

Esityksen mukaan teon oikeudenvastaisuus ei kuitenkaan voisi missään olosuhteissa poistua uhrin antamalla suostumuksella, mikä on sinänsä linjassa sen kanssa, että lievinkin silpomisteko on esityksessä katsottu niin moitittavaksi, ettei sellaiseen ole perinteisesti voitu katsoa annettavan oikeudenvastaisuuden poistavalla tavalla suostumusta. Vastaavanlainen tulkinta on esityksen mukaan voimassa myös Ruotsissa ja Norjassa (s. 56).

Toisaalta oikeusvertailua koskevassa osiossa (s. 42) todetaan Ruotsin osalta muun ohella, että rangaistavuudelta edellytetään tarkoitustunnusmerkin täyttymistä, ja että suostumus voi yksittäistapauksessa poistaa rikosvastuun, jos kyse on aikuisen suostumuksella tai toivomuksesta toteutetusta lievästi kajoavasta toimenpiteestä. Vastaavasti Norjan osalta oikeusvertailevassa osiossa (s. 43) todetaan muun muassa, ettei pieni pisto klitorikseen täytä sukuelinten silpomisen määritelmää. Helsingin käräjäoikeus katsoo edellä todettuun nähden, että vähäisimmät nyt ehdotetun rangaistussäännöksen täyttävät menettelyt vaikuttaisivat näissä lähimmissä vertailumaissa jätetyn silpomista koskevan rangaistussäännöksen soveltamisalan ulkopuolelle toisin kuin nyt ehdotetussa säännöksessä.

Mikäli lievimmät säännöksen soveltamisalaan kuuluvat teot rajattaisiin Helsingin käräjäoikeuden lausuntokierroksella esittämin tavoin säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle esimerkiksi lisäämällä säännökseen ilmaisu ”tai muuten *vakavasti*

vahingoittaa…”, kyse ei itse asiassa useimmissa tapauksissa olisi rikosoikeuden yleisistä opeista poikkeamisesta. Todettakoon selvyyden vuoksi, että Istanbulin sopimus (38 artikla) tai esityksessä viitattu niin sanottu NKV-direktiivi (3 artikla) eivät edellytä Suomea kriminalisoimaan näitä kaikkein lievimpiä tekomuotoja, vaan vähimmäisvaatimus on muun silpomisen kriminalisoiminen.

Esityksen perusteella kuitenkin esimerkiksi naistyyppisen sukuelimen nipistäminen, mistä aiheutuu lyhytaikainen mustelma tai esimerkiksi lyhytaikaista ja lievää psyykkistä haittaa, täyttää ehdotetun tunnusmerkistön. Tällainen menettely ei nykyisellään missään olosuhteissa täyttäisi yhtäkään törkeän pahoinpitelyn ankaroittamisperustetta tai ainakaan teon kokonaistörkeyttä koskevaa vaatimusta. Kyse saattaisi lievimmillään olla sakolla sovitettavissa olevasta teosta. Kun loukatun suostumusta koskeva oppi esitöissä todetuin tavoin poistaa teon oikeudenvastaisuuden aina törkeän pahoinpitelyn rajaan saakka, Helsingin käräjäoikeus pitää edelleen ongelmallisena poikkeamista rikosoikeuden yleisistä opeista yksittäistä erilliskriminalisointia koskevalla tarkemmin perustelemattomalla esityölausumalla.

Esitöissä yleisestä loukatun suostumusta koskevasta opista poikkeamista on perusteltu asiallisesti yksinomaan sillä, että kysymys olisi sellaisesta vakavasta ihmisoikeusloukkauksesta, johon ei voida pätevästi antaa suostumusta. Näiltä osin Helsingin käräjäoikeus viittaa edellä lievimmistä tunnusmerkistön täyttävistä menettelyistä lausumaansa, ja toteaa aikaisemmassa vaiheessa lausuminsa tavoin, että esitöissä mainittujen esimerkkien perusteella lievimpien tekojen rankaiseminen vähintään vuoden vankeusrangaistuksella on rangaistuksen mittaamisessa noudatetun suhteellisuusperiaatteen kannalta kyseenalaista. Yhtä ongelmallista on perustella samalla argumentilla sitä, että loukatun suostumusta koskevaa oppia ei edes lievimpien tekojen osalta missään olosuhteissa voitaisi soveltaa toisin kuin edellä todetuin tavoin on asian laita lähimmissä vertailumaissa Ruotsissa ja Norjassa.

Tosin esityksessä todetaan lisäksi, että sukuelinten silpomisella pyritään kontrolloimaan uhria, ja uhri on muutoinkin sillä tavalla alisteisessa ja haavoittuvassa asemassa, että hänen suostumuksensa vapaaehtoisuudesta ei käytännössä voitaisi varmistua. Helsingin käräjäoikeus toteaa näiltä osin yleisesti, että teon vaikutin ja uhrin asema on merkityksellinen arvioitaessa rangaistavaksi säädetyn teon moitittavuutta. Mitään muuta esimerkkiä on kuitenkaan vaikea keksiä, jossa yksittäinen teon vaikutin ja/tai asianosaisten välinen suhde muuttaisi teon moitittavuutta niin merkittävällä tavalla kuin tässä tapauksessa on esitetty. Esimerkiksi sukuelimen nipistäminen ei välttämättä aina tapahdu pyrkimyksin kontrolloida uhria tai kohdistu alisteisessa taikka haavoittuvassa asemassa olevaan.

Luontaisena esimerkkinä kuvaamaan edellä käsiteltyä ristiriitaa voidaan käyttää miestyyppisiin sukuelimiin kohdistuvaa nipistämistä ja tästä seuraavaa mustelmaa, josta todennäköisesti seuraisi ilman moitittavia vaikuttimia tai riippuvaista asemaa sakkorangaistus perusmuotoisesta pahoinpitelystä. Mikäli tekoon liittyisi esimerkiksi edellä esitöissä kuvattu vaikutin, ja teko on kohdistunut alaikäiseen poikaan, jolla on miestyyppiset sukuelimet, kysymykseen voisi vakiintuneen rangaistuskäytännön perusteella tulla alle kolmen kuukauden vankeusrangaistus.[1] Yleisesti oikeuskäytännössä esimerkiksi rasistisesta vaikuttimesta tehty teko, joka täyttää koventamisperusteen, on

[1] Ks. esim. Heikki Kemppinen ym.: Rangaistuskäytännön käsikirja 2023 s. 115, jonka perusteella vähäistä vakavampi väkivalta, joka kohdistuu puolustuskyvyttömään tai läheiseen johtaa enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistukseen.

koventanut vastaajalle tuomittua rangaistusta enimmillään noin yhden kolmasosan[2]. Lapseen kohdistuvan väkivallan rangaistusta korottava vaikutus on ollut oikeuskäytännössä enimmillään samaa luokkaa. Mikäli tällainen menettely kohdistuisi esitetyn rangaistussäännöksen voimassa ollessa tyttöön, jolla on naistyyppiset sukuelimet, rangaistukseksi tulisi tuomita vähintään yksi vuosi vankeutta. Tällainen lopputulos on hyvin hankalasti sovitettavissa yhteen rikoslain soveltamisen sukupuolineutraaliutta koskevan periaatteen (ks. esim. HE 78/2010 vp s. 10 ja KKO 2020:20, kohta 14) ja rangaistuksen määräämisessä noudettavan suhteellisuusperiaatteen kanssa.

Edellä todetuilla perusteilla Helsingin käräjäoikeus katsoo, että yleisestä loukatun suostumuksen teon oikeudenvastaisuuden poistavasta opista ei ole aihetta esityksessä todetuin tavoin poiketa, vaan asia tulee jättää lievimpien silpomistunnusmerkistön täyttävien tekojen osalta tuomioistuimen yksittäistapauksessa harkittavaksi ottaen huomioon kaikki teon olosuhteet. Vaihtoehtoisesti tunnusmerkistön soveltuminen tulisi rajata yksin sukuelinten poistamiseen ja vakavaan vahingoittamiseen, jolloin vastaavia ongelmia rikosoikeuden yleisistä opeista poikkeamisen osalta ei olisi.

d) Esitetyt rangaistusasteikot

Käräjäoikeus viittaa edellä oikeuttamisperiaatteen osalta toteamaansa ja toistaa jo aikaisemmassa vaiheessa esittämänsä siitä, että esityksessä on perusteltu rangaistusasteikkoa yksin teon vakavalla luonteella, mikä sopii huonosti yhteen esityksessä käsiteltyjen vähäisimpien menettelyjen tosiasiallisen vahingollisuuden ja vaarallisuuden kanssa. Esitykseen tehdyt lisäykset (s. 57) rangaistuksen määräämisessä noudettavissa periaatteista ja sovellettavista säännöksistä eivät selvennä asiaa lainkaan. Rangaistusminimin osalta esityksessä viitatussa NKV-direktiivissä ei ole nimenomaisia määräyksiä. Näiltä osin Helsingin käräjäoikeus kiinnittää huomiota siihen, että Euroopan unionin perusoikeuskirjan 49 artiklan 3 kohdan mukaan rangaistus ei saa olla epäsuhteessa rikoksen vakavuuteen. Suhteellisuusperiaatteessa on siten kyse vakiintuneesta paitsi rikos-, myös valtiosääntöoikeudellisesta periaatteesta.

Edellä todetuin tavoin vastaavan menettelyn kohdistaminen miestyyppisiin sukuelimiin johtaa enimmilläänkin perusmuotoisesta pahoinpitelystä tuomitsemiseen ja alle kolmen kuukauden vankeusrangaistukseen. Mikäli tunnusmerkistön soveltumista ei Helsingin käräjäoikeuden ehdottamin tavoin rajata alarajalla naisen sukuelinten vakavaan vahingoittamiseen, rangaistuksen määräämisessä noudettava suhteellisuusperiaate ja tässä tapauksessa myös rikosoikeuden sukupuolineutraaliutta koskeva periaate edellyttävät, että ainakin rangaistusminimiä lasketaan huomattavasti. Edellä esitetyin perustein ja kuten edellä kuvatusta esimerkistä käy ilmi, esitetty rangaistussäännös on jopa lähes ilmeisessä ristiriidassa rangaistuksen määräämisessä noudettavan suhteellisuusperiaatteen kanssa. Kansainvälisistä velvoitteista ei edellä todetuin tavoin seuraa Suomelle velvoitetta asettaa näin ankaraa minimirangaistusta.

Edellä esitetty koskee myös naisen sukuelinten silpomisen valmistelua koskevan rangaistussäännöksen asteikkoa. Rangaistusten tulee olla oikeassa suhteessa samantyyppisten tekojen rangaistusten kanssa, kuten esitöissä on todettu ja korkein oikeus on oikeuskäytännössään vakiintuneesti katsonut. Toisaalta suhteellisuusperiaate tarkoittaa myös sitä, että yhtä vakavien rikosten tulisi johtaa yhtä ankaraan

[2] Ks. esim. Terhi Jyrkkiö-Shamsi: Viharikokset tuomioistuimissa – ns. vihamotiivi koventamisperusteena hovioikeuksien käytännössä. Teoksessa: Valittuja kysymyksiä rikos- ja rikosprosessioikeudesta II 2019, s. 71.

rangaistukseen ja toisaalta rangaistusten ankaruuden tulisi heijastaa rikosten keskinäistä ankaruutta. Merkitystä tässä arviossa ei ole kuin rikoksen vakavuudella ja tekijän syyllisyydellä.[3]

Kun rangaistusmaksimi tässä tapauksessa seuraa direktiivistä, jonka implementointiaika tosin päättyy vasta vuonna 2027, siihen ei Helsingin käräjäoikeudella ole huomauttamista, vaikka direktiivin johdanto-osan kohdan 28 mukaan vankeusrangaistuksen enimmäiskestoa olisi sovellettava vain valmistelukriminalisoinnin vakavimpiin muotoihin. Kun Suomessa on päädytty lainsäädäntötekniikkaan, jonka perusteella silpomiseen tai sen valmisteluun ei ole esitetty törkeää tekomuotoa, enimmäisrangaistuksen lienee välttämätöntä olla direktiivin edellyttämät viisi vuotta.

Sen sijaan perusteita säätää silpomisen valmistelusta yhtä ankaraa rangaistusminimiä kuin törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelusta ei ole. Viimeksi mainittu rangaistussäännös nimittäin koskee vähimmilläänkin törkeän pahoinpitelyn valmistelua. Kuten edellä on todettu lievimmät tunnusmerkistön täyttävät silpomisteot eivät moitittavuudeltaan yllä lähellekään törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttävien tekojen tasolle. Tähän nähden vertailu kyseiseen valmistelukriminalisointiin on arvostelulle altis.

Muilta osin käräjäoikeudella ei ole lakiesityksen johdosta huomauttamista.

Peter Huhanantti
käräjätuomari

[3] Ks. esim. Heikki Kemppinen: Rangaistuksen määräämisen perusteleminen 2021 s. 22 ja siinä mainitut lähteet.